

MANIFEST TRNAVSKEJ SKUPINY O PREKLADANÍ POÉZIE: „POÉZIU NECH PREKLADAJÚ LEN BÁSNICI?“

Jana Ukušová

Jana Ukušová je študentkou druhého ročníka denného doktorandského štúdia na Katedre translatológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v odbore translatológia. V roku 2017 ukončila na menovanej katedre magisterské štúdium prekladateľstva a tlmočníctva v kombinácii anglický jazyk a kultúra – francúzsky jazyk a kultúra. Vo svojom výskume sa venuje primárne odbornému prekladu a terminológii, pričom sa však zaujíma aj o otázky súvisiace s prekladom textov, ktoré sú situované na opačnej strane spektra textovej typológie, a to textov umeleckých.

ÚVOD

Obsah tohto príspevku bol do veľkej miere inšpirovaný našou prácou esejistického charakteru skoncipovanou ešte počas študentských čias v rámci predmetu Dejiny slovenskej literatúry a prekladu. K obsahovému rozšíreniu a následnému úsiliu túto prácu publikovať nás povzbudil vyučujúci Mgr. Igor Tyšš, PhD. V príspevku sa tematicky zameriavame na predstaviteľov tzv. Trnavskej skupiny, ktorí výrazne zasiahli do vývoja a formovania dejín slovenskej poézie, ako aj básnického prekladu, a na prístup, ktorý presadzovali v procese prekladu básnických textov. Vychádzame z literárneho a politického kontextu danej doby, hlavných zásad tvorby Trnavskej skupiny, ako aj textovej bázy (konkrétnych textových úryvkov z programového manifestu skupiny). Na základe analýzy uvedených východísk sa snažíme čo najadekvátnejšie zodpovedať, aký názor zastávala skupina vo vzťahu k otázke: „Poéziu nech prekladajú len básnici?“. Našu argumentáciu takisto opierame o konkrétne vyjadrenia jednotlivých predstaviteľov skupiny, pretože veríme, že môžu poskytnúť veľmi blízky a autentický pohľad na skúmanú problematiku.

1 TRNAVSKÁ SKUPINA – Miesto v dejinách slovenskej poézie

„Čo keby ste tak, chlapci, spravili skupinu?“ Takto spomína Lubomír Feldek v diele *Homo Scribens* (1982, s. 51) na úplné začiatky zoskupenia básnikov, ktoré sa do dejín slovenskej poézie zapísali pod názvom Trnavská skupina. Táto jasná výzva zaznela z úst Miroslava Válka, vtedajšieho redaktora *Mladej tvorby*. Adresoval ju štyrom mladým básnikom, z ktorých sa neskôr stali základní predstavitelia skupiny, menovite Lubomírovi Feldekovi, Jánovi Stachovi, Jozefovi Mihalkovičovi a Jánovi Ondrušovi.

1.1 Politicko-literárny kontext

Trnavská skupina sa v 50. rokoch 20. storočia začala formovať v kontexte potláčanej slobody, prejavujúcej sa aj v umení, kultúre a literatúre. Išlo o obdobie tzv. socialistického realizmu, „pseudoumeleckého“ smeru diktovaného politikmi z Ruska, kedy sa v umení obmedzovalo samostatné myslenie a kreativita s cieľom presadzovať propagandu socialistickej strany. L. Feldek toto neslobodné obdobie obrazne vystihol slovami „*totálny výplach mozgov*“ (2009, s. 9).

Vidinu zlepšenia situácie priniesli dve udalosti nasledujúcich rokov – smrť Stalina v roku 1953 a marcový zjazd komunistickej strany Sovietskeho zväzu v roku 1956, kde Nikita Chruščov odhalil Stalinove zločiny. Hoci toto obdobie „odmäku“ (ako ho nazval ruský spisovateľ Ilja Erenburg) malo len krátke trvanie, stihli sa počas neho objaviť nové trendy a smerovania odmietajúce zásady socialistického realizmu. V literárnom svete to bola práve tzv. Trnavská skupina (ibid., s. 10).

1.2 Signál prichádzajúcej zmeny

V roku 1957 príchod novej generácie básnikov do veľkej miery načrtnol práve Miroslav Válek v článku *Cesty poézie*, v ktorom o nej písal takto: „*Odkiaľ príde táto nová poézia? Príde z ulice a bude hovoriť rečou ulice. Príde z tovární, z polí, z kaviarní, z autobusov, príde zo súčasného života a bude hovoriť jeho rečou. Bude mať udivené a trocha detské, ale vidiace oči. Objaví veci netušené a nové, a bude chcieť o nich hovoriť. [...] Zrúti staré múry, ale svoj dom nebude stavať vo vzduchu*“ (Válek 1958, s. 2).

M. Válek do tohto článku šikovne zapracoval na jednej strane odkazy na aktuálne literárne dianie a na strane druhej narážky na prichádzajúcu zmenu. L.

Feldek (2009, s. 12 – 13) detailným spôsobom objasnil, že výrazy „z tovární, z polí“ niesli vtedy typický príznak štátotvornosti v súlade s požiadavkami komunistickej diktatúry, zatiaľ čo výraz „z kaviarní“, uvedený bezprostredne za nimi, sa vymykal z noriem ideológie a signalizoval príchod niečoho nového. „Udivené detské oči“ zase predznamenávali široký záber novej básnickej tvorby a jej návrat k moderne.

1.3 Oficiálne verejné vystúpenie Trnavskej skupiny

Rokom verejného vystúpenia Trnavskej skupiny bol nasledujúci rok 1958, keď boli v aprílovom čísle Mladej tvorby publikované tri programové manifesty: *Bude reč o poézii* (manifest bol oklieštený cenzúrou), *Bude reč o detskej literatúre* a *Bude reč o preklade*. Okrem týchto troch manifestov sa v čísle uvádzali aj programové básne z pera každého z predstaviteľov skupiny – básne Jána Ondruša *Pamäť*, Jána Stacha *Ranná spomienka medzi dvoma cigaretami*, Jozefa Mihalkoviča *Priložím* a Ľubomíra Feldeka *Hra pre tvoje modré oči*.

V ďalších častiach článku sa už zameriame priamo na posledný z uvedených manifestov.

2 MANIFEST BUDE REČ O PREKLADE

Hneď na úvod by sme sa mohli zamyslieť, aké príčiny viedli básnikov Trnavskej skupiny k tomu, že popri dvoch manifestoch literárneho charakteru skoncipovali aj programovú stať o svojich prekladateľských názoroch. Je známe, že všetci členovia skupiny boli okrem básnickej tvorby aktívni aj v prekladaní poézie, avšak dôvody pre verejnú manifestáciu a obhajobu ich prekladateľskej stratégie siahali hlbšie. A.Valcerová (2016, s. 82) v tejto súvislosti konštatuje, že tento manifest o preklade, ktorý kvalifikuje ako „*tektonický zlom*“ či „*prudký náraz*“, na základe ktorého sa výrazným spôsobom zmenil literárny vývin v oblasti básnického prekladu na Slovensku, sa nezrodil v akomsi vákuu nezávisle od okolitých udalostí. Naopak, predznačil ho vývoj prekladu poézie v období medzi vojnami, umelo narušeným obdobím 2. svetovej vojny, ako aj obdobím Slovenského štátu. Autori R. Bílik a R. Raffaj (2014, s. 129) v tomto kontexte hovoria o dvojakej motivácii, ktorá viedla básnickú skupinu k tomu, aby verejne vystúpila aj s manifestom *Bude reč o preklade*. Na jednej strane to bola diskutabilná kvalita literárnych prekladov za sledované obdobie a na druhej požiadavka týkajúca sa inovácie estetických kritérií.

2.1 Majú poéziu prekladať naozaj len básnici?

Dovoľujeme si tvrdiť, že manifest *Bude reč o preklade* má povahu apelatívneho textu. Jeho záver sa nesie v duchu priamej výzvy: „VYZÝVAME NAKLADATEĽSTVÁ, ABY NEZVEROVALI PREKLADY POÉZIE NEBÁSNIKOM. UŠETRIA SI VELA BLAMÁŽÍ. ROZHODLI SME SA NEBYŤ POHODLNÝMI. KAŽDÉMU PREKLADU SA TERAZ BUDÚ ODKRÝVAŤ KARTY...“ (Feldek 1958, s. 8). V rámci tohto príspevku argumentujeme, že tvrdenie „poéziu nech prekladajú len básnici“ nie je jediným logickým vyústením tvrdenia „poéziu nemôžu prekladať nebásnici“, a navyše nie je ani riešením, ktoré sa v manifeste ponúka. V manifeste môžeme nájsť explicitné vyjadrenia: „ROZHODNE SME RADŠEJ ZA VYTVÁRANIE DVOJÍC“ či „prekladali by vo dvojici“ (ibid., s. 8). Ide o jasnú formuláciu požiadavky na spoluprácu medzi jazykovo znalým prekladateľom a básnikom, resp. prebásňovateľom doslovne preloženého textu. Protikladom osoby *nebásnik* teda v kontexte manifestu nie je nevyhnutne *básnik*, ale sú to hneď dve osoby – prekladateľ ako človek, ktorý výborne ovláda cudzí jazyk, a prebásňovateľ ako pôvodca tvorivej činnosti.

Na uvedenie príkladu toho, že samotní básnici Trnavskej skupiny sa úlohe prebásňovateľa nebránili, si poslužíme dvomi predstaviteľmi: Jánom Stachom a Ľubomírom Feldekom. Dielo *Tento chlieb, ktorý lámam* (1969) od waleského básnika Dylana Thomasa preložil Stacho v jazykovej spolupráci s Ivanom Vašekom. Ľ. Feldek zase v jednom z rozhovoroch uviedol, že pri prekladoch slávneho ruského básnika Sergeja Jesenina spolupracoval s rusistom Milanom Tokárom. Tu vzniká akoby istý paradox, pretože jeho rozhodnutie nevyplýva z neznalosti ruského jazyka, ale snaží sa o dosiahnutie dokonalosti samotného prekladu, keď tvrdí: „Možno to robím preto, aby som sa vyhol miestu, čo i len jedinému, na ktorom by som sa sám mohol pomýliť.“ (Feldek 2005).

V tejto súvislosti Feldek spomína napr. aj pojem surový, resp. nahrubo preložený text, ako výsledok práce prekladateľa, ktorý nie je básnikom. Surový preklad by sa mal podľa neho vyznačovať týmito charakteristikami: „mal by byť od slova do slova preložený, obsahovať synonymá, upozornenia na slovné hračky a na rôzne významy“ (Feldek 2005).

2.2 Prekladateľský názor Trnavskej skupiny

Už sme teda objasnili skutočný význam tvrdenia, že poéziu nemôžu prekladať nebásnici. Aby sme mohli identifikovať dôvody, prečo básnici Trnavskej skupiny chápali osobu prekladateľa poézie v uvedenom zmysle, budeme vychádzať z črt prekladateľskej koncepcie skupiny vytýčenej v manifeste. Inými slovami, budeme

sa zaoberať otázkou, v čom spočíva ich dôkaz, že poéziu nemôžu prekladať ne-básnici, v prepojení na vlastnosti, ktorými by sa podľa nich mal preklad poézie vyznačovať.

Trnavská skupina v manifeste uvádza, že si predurčila „*stať sa generáciou, ktorá si nastolí tvrdý prekladateľský názor*“ (Feldek 1958, s. 6). Na úvod považujeme za relevantné uviesť, že z hľadiska binárnej opozície archaizujúci vs modernizujúci preklad básnici archaizovanie odmietajú a viackrát v manifeste zdôrazňujú, že sú „*za modernizujúci preklad.*“ (ibid., s. 7). Básnici ďalej presne vymedzujú, čo v ich očiach modernizovanie znamená:

- a) preklad má pôsobiť novo a moderne a zachovať bezprostredný vzťah k čitateľovi prekladu (odmieta sa starobylý nádych prekladu klasických diel),
- b) modernizujúci preklad nie je voľný preklad, originál má zostať neporušený,
- c) modernizujúci preklad nie je vylepšený originál, hoci ide o veľmi subjektívnu kategóriu,
- d) modernizovať znamená prekladať zdravou slovenčinou, vyberať neošúchané, nevšedné synonymá a snažiť sa vytvoriť „*prekvapujúco krásne blesnutie [...] blesnutie bez toho, aby sa proti autorovi zhrešilo*“ (ibid.).

Z jadra manifestu ďalej vyplýva, že prekladateľská koncepcia Trnavskej skupiny úzko súvisí s „dobrým“ prekladom básne. Môžeme sa preto pýtať, aký preklad básnici Trnavskej skupiny považujú za dobrý. Kľúčovým pojmom dobrého prekladu básne, s ktorým sa v manifeste operuje, je preklad asociácie. Tá je označovaná ako „*trenie hrán vzdialených plôch, ich náhle krásne susedstvo*“ alebo tiež „*hádzanie iskry*“ (ibid.). Tá sa dostáva do priameho protikladu s prekladom slova, teda doslovným prekladom. Asociácia je považovaná za základnú jednotku básne a obrazne označená nálepkou „*POZOR SKLO*“ (ibid.). Na základe prvotných významových konotácií slova „sklo“, t. j. krehkosť, jemnosť, možno usudzovať, že preklad asociácie je v ponímaní Trnavskej skupiny proces, ku ktorému treba pristupovať veľmi opatrne, aby sa v procese prekladu asociácia takpovediac „nerozpadla“. Krehkosť sa zároveň môže spájať so vzácnosťou, s jedinečnosťou predmetu, čo len podčiarkuje dôležité postavenie asociácie v básnickom preklade.

K prekladu asociácie ako nevyhnutnej podmienky pre dobrý preklad sa pridáva zachovávanie organizačnej štruktúry, ako možno usudzovať z týchto ironizujúcich slov manifestu: „*a k tomu ešte nejaký ten rýmik, rytmusík, ktorý pri voľnom verši dokonca odpadne!*“ (ibid.). To podľa Trnavskej skupiny jednoducho v preklade poézie nestačí. Zachovávaníu istej štruktúry básne v preklade by však mala predchádzať aj dôkladná analýza štruktúry originálu. V tom nás utvrdzuje Ján Stacho, ktorý v tomto duchu sformuloval svoju prekladateľskú koncepciu: „*Usilujem sa vniknúť do vnútornej logiky básne, usilujem sa pochopiť a pretlmočiť výs-*

tavbu a asociatívnu väzbu obrazov a ich sled pri budovaní metafory a pod.“ (Hajko 1998, s. 10).

Samotný pojem štruktúra básne a jej zachovávanie v preklade odkazuje už na komplexný a premyslený charakter činnosti pri preklade poézie. L. Feldek definoval túto komplexnosť nasledovne: „*Usilujem sa predovšetkým presne preložiť obsah, ale zároveň aj všetky konotácie, asociácie, rýmy, rytmus, slovné hračky, mieru básnického účinku.*“ (Feldek, 2005).

2.3 Prekladová tvorba vo vzťahu k vlastnej básnickej tvorbe

V predchádzajúcej časti sme poukázali na skutočnosť, že v centre prekladateľskej koncepcie Trnavskej skupiny stojí práve preklad asociácie. Na lepšie chápanie danej koncepcie ako východiska tvrdenia, že nebásnici nemôžu prekladať poéziu, si tiež môžeme položiť otázku, do akej miery bola táto koncepcia podmienená princípmi ich vlastnej básnickej tvorby.

Je zrejmé, že predstavitelia Trnavskej skupiny sa preslávili v prvom rade ako básnici a až potom ako prekladatelia. L. Feldek (2007, s. 13) uvádza, že hlavným bodom ich básnického manifestu bolo odmietanie zideologizovanej poézie a snaha nahradiť ju zmyslovou konkrétnosťou. Odkiaľ v konečnom dôsledku pochádza aj neskoršie označovanie Trnavskej skupiny názvom *konkretisti*. Okrem toho, že sa na základe svojho pôsobiska nazvali Trnavskou skupinou a na základe svojej tvorby boli označovaní ako *konkretisti*, hovorilo sa im aj „*básnici asociatívneho princípu*“ (Bílik 2000, s. 14). Už samotné pomenovanie preto demonštruje veľmi blízky vzťah medzi ich vlastnou básnickou a prekladovou tvorbou.

Asociáciu, konkrétne metaforu, totiž považovali za základný stavebný prvok básnického textu. J. Stacho sa na margo vytvárania asociácií a metafory vyjadril: „*Bolo treba obrazu vtlčiť silu vnemu. Bolo treba rozbiť, alebo do nových účinných relácií postaviť kliše. Bolo treba odmietnuť starú abstraktnú metaforu a vytvoriť novú, konkrétnu, založenú na čo možno najväčšej asociatívnej dialke, aby sa maximálne využil priestor verša. Bolo treba vylúpnuť slovo zo symbolu a vrátiť mu pravý zmysel.*“ (Hajko 1998, s. 19).

Základnú charakteristiku poézie Trnavskej skupiny ďalej rozpracoval L. Feldek v článku *Metaforou ku komplexnosti*, kde hovorí o metaforickom princípe, ktorý definuje ako „*princíp spájania vzdialených komponentov básne na základe ich najhlbšej príbuznosti*“ (1962, s. 8). Aj R. Bílik dopĺňa nasledovné črty typické pre tvorbu Trnavskej skupiny. Sú nimi „*konkrétnosť, cit, inštinkt, zvládnuté básnické remeslo, imaginácia, obraznosť, krásne susedstvo vzdialených vecí*“ (2000, s. 18).

Na základe uvedených črt vlastnej ako i prekladovej tvorby básnikov Trnavskej

skupiny môžeme konštatovať, že prekladová tvorba nebola vlastnou básnickou tvorbou Trnavskej skupiny iba podmienená, ich vzťah je oveľa silnejší. Asociácia je jadrom, najdôležitejším výrazovým prostriedkom a zároveň stmelujúcim prvkom oboch tvorieb. Preto sa môžeme domnievať, že v očiach konkretistov sú prekladová a vlastná básnická tvorba v harmónii, v rovnocennom vzťahu. Veď aj sám L. Feldek sa k otázke vzťahu medzi prekladom a vlastnou tvorbou vyjadril: „Ešte pôvabnejšie sú veci, keď si uvedomíme, že rozdiel medzi prekladáním a vlastným básnením tak celkom presne ani nevidíme“ (1977, s. 142).

ZÁVER

Na záver sa na pozadí chápania prekladovej a vlastnej tvorby básnikov asociáčného princípu ako dvoch rovnocenných prvkov odvažujeme tvrdiť, že výrok „poéziu nemôžu prekladať nebásnici“ vyplýva z nárokov, ktoré Trnavská skupina kladie na básnický preklad. Tie sú identické ako nároky kladené na ich pôvodnú tvorbu, čo potvrdzuje aj L. Feldekov výrok na margo básnického prekladu: „*Básnický preklad je dobrodružstvo. Výsledkom musí byť dielo*“ (1977, s. 144). O našom presvedčení nás utvrdzuje aj vyjadrenie Jána Zambora v súvislosti s prekladovým dielom Lubomíra Feldeka: „*Takýto charakter prekladovej tvorby kladie zvýšené nároky na umelecké dispozície prekladateľa, ktorý je tu vskutku prekladovým básnikom*“ (2000, s. 53).

Navyše poukázanie na fakt, že pri formulovaní výroku básnici Trnavskej skupiny vychádzali z princípov vlastnej básnickej tvorby ako kritérií dobrého prekladu, nás vedie k záveru, že nemožno hovoriť o akejsi univerzálnej platnosti výroku ani o „správnej“ metóde prekladu poézie. Ich metóda je správna v kontexte vlastného zmyšľania o básnickom preklade ako o umení: „*ak má preklad pôsobiť ako umenie a stať sa neoddeliteľnou súčasťou našej krásnej literatúry.*“ (Feldek 1977, s. 142) s jasne definovanou funkciou, ktorú má preklad plniť: „*medzi všetkými informáciami, ktoré básnický preklad sprostredkúva, dominantnú úlohu (má) informácia estetická*“ (ibid., s. 137). Domnievame sa, že táto estetickosť spočíva podľa L. Feldekových slov v „*totálnom*“ básnickom preklade – v ktorom treba preložiť už spomínané „*konotácie, asociácie, rýmy, rytmus, slovné hračky, mieru básnického účinku*“ (Feldek, 2005). Básnici Trnavskej skupiny tým chcú pestovať u čitateľa obrazotvornosť a vyvolať u neho umelecký zážitok z čítania.

Reflexia postoja konkretistov vo vzťahu k iným názorom na preklad poézie naznačuje, že metóda Trnavskej skupiny týkajúca sa prekladu poézie je v príkrom kontraste s francúzskou tradíciou prekladania poézie (formou prózy) či prekladom poézie v Rusku (v rýmoch, ale veľmi voľne). Jednotlivé prekladateľské skupiny nemôžu navzájom dospieť k zhode o správnom spôsobe prekladu poézie,

pretože každá z nich má rozdielne zmysľanie o umení ako takom či o funkcii, ktorú má preklad plniť.

PRAMENE

FELDEK, Lubomír: Bude reč o preklade. In *Mladá tvorba*. 1958, č. 4. s. 6–8.

LITERATÚRA

- BÍLIK, René: *Lubomír Feldek*. Bratislava : Kalligram, 2000. 189 s. ISBN 80-7149-360-0.
- BÍLIK, René – RAFFAJ, Radoslav: *Programy a manifesty v slovenskej literatúre po roku 1945*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2014. 182 s. ISBN 978-80-8082-814-1.
- FELDEK, Lubomír: *Dobrý rým dokáže ľudí roztlieskať*. Rozhovor pre denník SME z 28.5.2005.
- FELDEK, Lubomír: *Homo scribens*. Bratislava : Smena. 1982. 122 s.
- FELDEK, Lubomír: Metaforou ku komplexnosti. In *Kultúrny život*. 1962, č. 32.
- FELDEK, Lubomír: *Prekliata Trnavská skupina*. Bratislava : Columbus, spol. s.r.o., 2007. 212 s. ISBN 978-80-7136-171-8.
- FELDEK, Lubomír: *Z reči do reči*. Bratislava : Slovenský spisovateľ. 1977. 192 s.
- HAJKO, Dalimír: *Ján Stacho : Esej o básnikovi, ktorý chcel prečítať šifry bytia*. Bratislava: Národné literárne centrum. 1998. 84 s. ISBN 80-88878-07-1.
- THOMAS, Dylan: *Tento chlieb, ktorý lámam*. Prel. Ján Stacho. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969. 93 s.
- VALCEROVÁ, Anna: Básnický preklad na Slovensku po roku 1945. In *Przekłady Literatur Słowiańskich*. [online]. 2016, [cit. 2018-10-29]. Dostupné na: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-adc8ccc5-533c-4293-8437-a206519505c8?q=bw_meta1.element.desklight-125eec1f-d5bf-48f7-b858-72bbea31b920;4&qt=CHILDREN-STATELESS>.
- VÁLEK, Miroslav: Cesty poézie. In *Mladá tvorba*. 1958, roč. 3, č. 3. s. 6–8.
- ZAMBOR, Ján: *Preklad ako umenie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2000. 239 s. ISBN 80-223-1407-2.

RESUMÉ

The aim of this paper is to analyse the approach adopted by the Slovak group of poets also known as the Trnava group towards the translation of poetry. Firstly, we provide some basic information on how and why this group of poets came into being in the first place

in relation to the literary and political contexts of the given period. Drawing on the main principles of their poetic creation and passages from the manifesto *Bude reč o preklade* (*We Will Talk About Translation*), we will try to determine their view on the question: *Should poetry be translated only by poets?* We also justify our views by specific statements of the poets which, in most cases, provide an authentic perspective to the given question.

◆◆◆

Mgr. Jana Ukušová
Katedra translatológie FF UKF
Štefánikova 67
949 74 Nitra
jana.ukusova@gmail.com